

Виговський М.Ю.

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

ДІЯЧІ «КОЛИШНІХ» УКРАЇНСЬКИХ ПАРТІЙ У ДЕРЖАВНИХ УСТАНОВАХ УСРР 20–30-Х РОКІВ: ЦІНА ПОЛІТИЧНОГО ВИБОРУ

У статті висвітлено історіографічні оцінки співпраці лідерів українських партій із радянською владою, тобто з недавніми політичними опонентами і ворогами. Зазначено кількісний і персональний склад їхніх «колишніх» членів в освітніх, партійних та урядових органах. Виділено два доленосних етапи початку їхньої співпраці: березень 1920 р. та березень 1924 р. Ліквідація партії українських «боротьбистів» і повернення політика та ученого М. Грушевського в Україну означали поразку у протистоянні з більшовиками. На цю обставину звертали увагу українські політемігранти (В. Винниченко, Є. Чикаленко, В. Липинський), а також академік С. Єфремов. Колишні політичні діячі доби УНР повернулися в Україну для роботи у радянських установах, а не з метою поширення ідей української національної державності. Основним полем боротьби була українізація. На неї покладали надії, але вона виявилася ідеологічним проектом більшовиків. Зазначено, що у 1918–1921 рр. відбувалася військово-політична окупація України більшовицькою Росією. Остаточне утвердження радянської влади в Україні означало ліквідацію політичних, освітніх, гуманітарних і кооперативних установ УНР. Українські партії втратили вплив на суспільно-політичні процеси. Активна і провідна частина їхніх членів перейшла до складу КП(б)У і почала працювати у державних органах влади радянської України. Політичний вибір став для них драматичним і трагічним.

Ключові слова: історіографія, «колишні» українські партії, боротьбисти, есери, більшовики, Україна, радянська влада, УСРР, Українська Народна Республіка, Українська Центральна Рада, М. Грушевський, В. Винниченко, партійна і радянська еліта (номенклатура), політична еміграція, українізація, «національний ухил».

Постановка проблеми. Діяльність українських політичних партій у 1917–1921 рр. достатньо висвітлена в історіографії. Об'єктивно і критично проаналізовано помилки, упущення і причини поразки української революції, визнані самими керівниками ще за життя. Однак поза увагою лишаються історичні обставини співпраці «колишніх» політичних діячів УНР з їхніми ідеологічними противниками. На початку 20-х років завершилася військово-політична окупація України радянською Росією, розпочалося системне утвердження державного соціалізму більшовицького типу. Частина українських політиків на чолі з головою УЦР М. Грушевським покинула захоплену більшовиками Україну, а значна когорта «колишніх» українських соціалістів, федералістів, есерів, соціал-демократів, боротьбистів, переглядаючи власні програмні положення і назви, розчинилася у складі КП(б)У. Згодом до них долучилися «поворотівці», тобто представники української політичної еміграції (М. Грушевський та ін.). Особливості політичної, адміністративно-інституційної, колегіальної і номенклатурної співпраці «колишніх» діячів українських партій із

радянською владою засвідчують їхню своєрідну «зміну віх», тому важливо з'ясувати їхні роль і місце серед партійно-радянської номенклатури, реальне «націонал-ухильництво», а не вигадане більшовицько-московським агітпропом. Важливо у колективному портреті представників різних щаблів органів влади УНР та українських партій виявити серед партійно-радянського номенклатурного загалу особливе (службова опозиційність, захист самодіяльності республіканських наркоматів тощо), одичне (реальне «націонал-ухильництво»).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За формою і змістом наше дослідження є історіографічним і водночас історично-біографічним, адже його джерельну базу становлять переважно монографії істориків, опубліковані архівні документи. Ми не пишемо історію політичних партій та їхніх лідерів, а, навпаки, вивчаємо їхні роль і місце в історії розбудови української державності. Одразу зазначимо, що історично-біографічний контекст проблеми є найбільш репрезентативним, ураховуючи висвітлення трагічної долі українських політичних діячів у роки масових політичних

репресій 30-х років (понад сто томів «Реабілітовані історією», спеціальні меморіально-енциклопедичні і періодичні видання). Фактично маємо спеціальний напрям в історіографії – репресологія, який активно почав формуватися у 90-х роках, а за останні два десятиліття розширив свої інтелектуальні і меморіально-правові позиції.

Історіографічний аспект означеної теми, особливо з елементами просопографічного портрету «колишніх» діячів УНР серед партійно-радянської номенклатури, не набув належного висвітлення у сучасному інтелектуальному просторі України. Авторське уточнення «належного» означає наявність історіографічних джерел, присвячених системному висвітленню участі представників колишніх українських політичних партій у роботі радянських та партійних установ в УСРР. Звичай історія їх створення та діяльності обмежується 1921 р., а подальша доля політичних діячів УНР в установах радянської України постає фрагментарно. У 2000-х роках, тобто впродовж двох останніх десятиліть, з'явилися праці В. Липинського про становлення нової системи освіти УСРР у 20-х роках [15], М. Виговського – про соціальне і партійне походження, персональний склад та функції номенклатури Наркомату освіти УСРР, місцевих відділів освіти у 20–30-х роках [3], М. Кузьменка – про науково-педагогічну інтелігенцію [10], В. Марочка і Г. Хілліга – про репресованих педагогів України у 1929–1941 рр. [16], у яких з різним рівнем фактологічного відтворення постають службові біографії колишніх лідерів українських партій в установах системи освіти УСРР, серед професорсько-викладацького складу вищих навчальних закладів, сільських шкіл, їх взаємини із владою. Участь колишніх українських есерів і соціал-демократів в органах політичної цензури (Н. Калюжний, А. Хвиля), але без акцентування уваги на їхньому минулому партійному походженні, показала колега Т. Стоян у монографії за 2010 р. [21]. Системний і структурно-функціональний аналіз партійно-радянської номенклатури міжвоєнного періоду дослідив М. Дорошко, який розширив когорту представників «колишніх» політичних партій в органах влади України, назвав кількісний і персональний склад партії боротьбистів, не оминув і «колишніх меншовиків» [7]. На подібних методологічних і фактологічних підходах побудовані праці М. Фролова 2003 та 2004 рр. [23; 24]. Учений виокремлює партійний складник, особливо колишніх боротьбистів (Г. Гринька, О. Шумського, М. Полоза, П. Солодуба, В. Еллан-Блакитного) у радянських освіт-

ніх установах найвищого рівня. Його теза про те, що «стара» більшовицька гвардія в Україні прагнула не допустити у 1923 р. «домінування» еліти колишніх боротьбистів у КП(б)У [24, с. 174], є цікавою. Історик В. Солдатенко, який намагався показати «соціальну й національну гармонію» в історії «українського комунізму», віддає перевагу ролі М. Скрипника та його прихильників у формуванні феномену «українського комунізму» [20]. Однак, судячи з монографії відомого історика С. Кульчицького про В. Винниченка, керівник Директорії УНР у серпні 1920 р. був готовий до співпраці з КП(б)У, висловлював своє бачення комуністичного будівництва в Україні [11]. Обставини повернення М. Грушевського та його партійних соратників в Україну висвітлено у монографії Ю. Шаповала та І. Верби [27]. Вони звернули увагу на «амбівалентність поглядів колишнього Голови Української Центральної Ради», який пропонував КП(б)У «поділитися з українськими партіями «владою, працею і відповідальністю» [27, с. 278]. Очевидно, що Москва не мала наміру «поділитися» владою з лідерами колишніх українських партій, особливо боротьбистами, «саморозпуск» яких, на переконання історика В. Васильєва, суттєво змінив політичну ситуацію в Україні [2]. Отже, маємо низку фактологічних досліджень, у яких постають різні аспекти співпраці політичної еліти УНР та членів керівних органів українських політичних партій в установах радянської України. Ситуативні оцінки їхніх відносин потребують системного узагальнення шляхом порівняння і співставлення різних точок зору. В історіографії є дослідження діяльності Державного центру УНР в екзилі у 1920–1992 рр. [28], навіть захищена докторська дисертація [29]. Однак історію посадово-номенклатурної співпраці з більшовиками іншої частини УНР у 20–30-х роках, окрім фрагментарних згадок у статтях і монографіях, ще не написано.

Постановка завдання. Фактологічне й історіографічне дослідження кількісного і персонального складу вихідців українських політичних партій в урядових і громадських установах УСРР має наукове і пізнавальне значення. Важливо також виявити рівень їх кадрового представництва у радянських органах влади, посадові шаблі, отже, потенційний і реальний вплив «колишніх» на суспільне життя в Україні. В історіографії більше уваги відведено обставинам і подіям так званого «саморозпуску» партії боротьбистів, але відсутній аналіз мотивації цього доленосного кроку, подальшої політичної і номенклатурної позиції

лідерів основних українських партій. Поза увагою істориків залишається порівняння передумов «ліквідації» багаточисельної партії боротьбистів і політичних та особистісних стимулів повернення в Україну провідних представників українських есерів, соціал-демократів, колишніх діячів УНР, Української держави, Директорії УНР.

Виклад основного матеріалу дослідження. На початку 1920 р. у політичному таборі українських партій спостерігалася наявність кількох тактично-стратегічних планів дій: лідер УСДРП В. Винниченко домовлявся з більшовиками про свою персональну співпрацю з українськими більшовиками, С. Петлюра намагався звільнити Україну військовими зусиллями за підтримки поляків, рядові партійці розпорошилися у суспільстві. Окремі українські соціал-демократи заснували УСДРП (незалежників), тобто відбувалася дезорганізація політичної сили, а можливо, демонстрація безсилля вплинути на карколомний хід подій.

Українські есери як одна з найчисельніших партій доби УНР відкололися в Українську комуністичну партію (боротьбистів), гуртуючись довкола газети «Боротьба» та власних ідеологічних принципів (ліквідація приватної власності на землю, поміщицького землеволодіння, будівництво комунізму в Україні). Голова Української Центральної Ради та лідер УПСР М. Грушевський емігрував до Австрії, закликав боротьбистів – «борітеся – поборите!». Фактично партія розпалася на ідейний гурток політичних емігрантів, які осіли у європейських столицях, і знесилених боротьбистів у протистоянні з українськими більшовиками.

Політична й організаційна трансформація УКП(б) розпочалася ще весною 1919 р., коли для них були запропоновані квоти в уряді УСРР. Остаточна ліквідація партії відбулася у березні 1920 р. В історіографії існують різні тлумачення цієї події: «злиття», «поглинання», «саморозпуск», «самоліквідація», «розпуск». На IV конференції КП(б) У, яка відбулася 17–23 березня 1920 р., більшовик Х. Раковський використав термін «ліквідація боротьбистів», запропонував її активістам «відмовитися від кампаній» проти радянської влади [25]. Звернення «товариші боротьбисти» стосувалося не лише членів цієї партії, а й третини делегатів конференції, які свого часу пристали до КП(б)У з інших партій. Голова Раднаркому застеріг «колишніх» опонентів: краще співпрацюйте, а не конфліктуйте із владою. Із вігальним словом на конференції виступив боротьбист В. Еллан-Блакитний, який говорив про специфіку

української революції, про поєднання в ній соціального і національного компонентів. В Україні не сталося «есерівського заколоту» проти продрозверстки і більшовицького червоного терору, тому що соціал-демократи, крім С. Петлюри, і есери (боротьбисти) не очолили соціального гніву селян. Політична еліта заблукала у власних ідеологічних тенетах: то вони за державну самостійність України національного гатунку, то за самостійну радянську державу на чолі з комуністичною партією.

У березні 1920 р. близько 4 тис. боротьбистів із 15 тис. членів цієї партії вступили до КП(б)У. Дослідник партійно-радянської номенклатури в Україні М. Дорошко, аналізуючи історичні обставини «саморозпуску», згадав про телеграму Леніна до Раковського, у якій вождь привітав його з досягненням: «перемога варта кількох добрих битв» [7, с. 72]. Опозиційна партія, яка дошкуляла більшовикам, але не спромоглася очолити масовий селянський рух опору, стала їм підконтрольна, а решта, за висловом Леніна, «зникла з партійної сцени». В Україні, незважаючи на існування партій-гуртків, фактично запанувала однопартійна політична система [1]. У 1920 р. терміново провели перереєстрацію членів КП(б)У, а наступного року – чистку лав РКП(б). Більшовики, на думку історика М. Дорошка, «дуже швидко відмовилися від послуг майже усіх боротьбистів» [7, с. 74]. Однак більшовицька «замануха» продовжувалася, позаяк існували квоти в урядових кабінетах і партійних структурах для «колишніх» боротьбистів. У червні 1920 р., окрім боротьбистів, політичну лояльність до більшовиків виявили загальноросійські ліві есери, представники яких потрапили на високі посади у Раднаркомі УСРР (В. Качинський, Є. Терлецький, М. Алексєєв).

Боротьба за владу й утвердження більшовиків впливали на конфігурацію політичних сил в Україні. Їх виснажували фракційність та лідерські амбіції керівництва, тому спостерігався перехід від однієї партії до іншої. Кожен третій секретар окружному КП(б)У пристав до РКП(б) у 1917–1919 рр. з інших партій [7, с. 76]. Серед посадовців в Україні були колишні меншовики: В. Затонський, В. Балицький, С. Брон, М. Гуревич, Ю. Рудий, М. Вольф, які очолювали Наркомос, ГПУ і ЦСУ УСРР, працювали у різних наркоматах. Не вони займалися власною «профорієнтацією», а вирішувало політбюро, якщо йшлося про наркомів та їхніх заступників, а також відповідно до кадрових квот для колишніх опонентів. У грудні 1919 р. О. Шумський, Г. Гринько, О. Полоцький,

А. Приходько, Н. Калюжний, С. Крига, Т. Махно як головний провід боротьбистів виступили проти об'єднання наркоматів УСРР та РСФРР, а також проти поглинаючого економічного союзу України і радянської Росії. На початку січня 1920 р. їхні колеги Д. Кудря і М. Чепурний виношували ідею єдиної комуністичної партії України. Однак за кілька місяців усі вони відмовилися від «самостійницьких проєктів», від паралельного співіснування двох компартій, навіть засудили військові дії С. Петлюри. Дивні метаморфози, а можливо, цілком закономірні, тому що українські партії лівої ідеології пленталися у хвості російської соціал-демократії.

Пріоритетним напрямом роботи трансформованих боротьбистів стала система освіти, культури і науки, якими тоді керував Наркомос УСРР. Він був республіканським наркоматом, хоча були спроби створення союзного відомства, але А. Приходько та решта колишніх боротьбистів виступили проти [10, с. 101]. Вони працювали у губернських відділах народної освіти, в Інститутах народної освіти, у видавництвах, музеях, в академічних установах. В історіографії гуляє думка про те, що боротьбисти влилися до КП(б)У з тактичною метою: проведення українізації і національно-духовного відродження. Історик М. Кузьменко, досліджуючи науково-педагогічну інтелігенцію в Україні, підкреслив наявність у В. Блакитного наміру системної українізації партійно-радянських структур, яка навчить «міщанську масу радянських службовців» української мови [10, с. 91]. Він покладав надію на газету «Вісті ВУЦВКу», де був редактором, у подоланні русифікаторської ролі преси. Однак постанови ВУЦВК друкував українською і російською мовами.

У 1920-х роках Наркомос УСРР очолювали Г. Гринько, О. Шумський (колишні боротьбисти), «меншовик» В. Затонський і переконаний український більшовик М. Скрипник. Їхніми заступниками були колишні боротьбисти П. Солодуб, А. Приходько, О. Полоцький, А. Хвиля, есер і соціал-демократ (інтернаціоналіст) Я. Ряппо (член РКП(б) з 1920 р.). Доволі широкий партійно-політичний інтернаціонал, що засвідчує засилля «інших». Саме вони, особливо Г. Гринько та О. Шумський, захищали самодіяльний статус системи освіти в Україні, унеможливили її загальносоюзну уніфікацію, зберегли структурно-функціональну самобутність. За керівництва Г. Гринька відбулися ліквідація «ідеалістичної» школи старого зразка, «шкільна революція» та «перший етап революції в галузі педагогічної освіти»

[18; 19]. Дослідники підкреслюють значний внесок наркома Гринька у реформування системи освіти, її сутнісної українізації [10; 15; 16], що, власне, стало основою причиною звільнення з посади [9; 15]. Він мав певні національні пріоритети, які опиралися на його політичне минуле і соціальне походження, а також номенклатурне становище. У 1926 р. Г. Гринько виступав за надання Україні ширшої економічної самостійності у «народногосподарському цілому» СРСР [6].

На українських самодіяльних принципах лишався П. Солодуб, який продемонстрував їх на посаді голови Укрдержстраху, захищаючи республіканський статус у відносинах із Держстрахом СРСР [12]. 3 листопада 1924 р. був заступником наркома освіти О. Шумського, абсолютно підтримував його реформаторський курс. Політичні оцінки самого наркома Шумського були ситуативними і мінливими, які супроводжувалися категоричними висловлюваннями. У грудні 1922 р., виступаючи на VIII Всеукраїнському з'їзді рад, Шумський сміливо критикував «українських націоналістів від Петлюри до Винниченка», які «трублять про те, що української самостійності немає» [16, с. 27]. Контраргументом колишнього боротьбиста було декларативне «право націй на самовизначення», яким він тоді вихвалявся. Однак реальні права націй в УСРР та СРСР визначало політбюро ЦК РКП(б)У. Нарком освіти відчув на собі дію «права сили», яку уособлював в Україні сталінський посланець – генсек ЦК КП(б)У Л. Каганович. 12 травня 1926 р. вони зіткнулися на політбюро ЦК КП(б)У, коли Шумський виступив за реальну «українізацію партії», за розширення її повноважень, за «оволодіння суспільно-культурним українським будівництвом у його динаміці». Нарешті прийшло усвідомлення принизливого становища українських більшовиків («старих» і «нових») в усіх радянських установах, які припинили, тому що «вони в партії затуркані, загнані і становлять меншість, навіть арифметичну, не кажучи про вплив» [16, с. 31]. Обласний статус ЦК КП(б)У, про який попереджав В. Винниченко у 1920 р., збагнув і Шумський. Він заявив, що у «партії панує російський комуніст», який із «підозрінням і неприязню» зневажає «комуніста-українця». Дісталось й останнім, адже у них зберігся соціально-психологічний «шкурницький тип малороса» – «безпринципно-лицемірний, рабські-дводушний», «по-зрадницькому підлабузний», який шукає для себе «тепленьке містечко». До певної міри зазначені епітети стосувалися і самого боротьбиста Шумського, що пристав у 1920 р. до

українських більшовиків, критикував «українських націоналістів». У В. Винниченка вистачило мудрості розпізнати справжнього ворога, який намагався заманити його до лав КП(б)У різними посадами, а тоді зганьбити. Прагнення бунтівного наркома освіти, щоб його партія стала «українською за мовою і за культурою», обмежувалися московським центром – політбюро ЦК ВКП(б). Має рацію М. Дорошко, зазначаючи, що з приходом в Україну у 1925 р. Кагановича «колишніх боротьбистів» почали поступово «видавлювати» з номенклатурної когорти [7, с. 282]. Не викликає сумніву думка Д. Мейса і М. Панчука про те, що звільнення О. Шумського з посади наркома совіти виявилось «політичним сигналом» про тимчасовий і дискретний характер українізації [17].

Малодослідженими є обставини повернення в Україну М. Грушевського та провідних діячів українських партій: есерів, соціал-демократів, різних посадовців УНР. Дослідники, цитуючи офіційні звернення радянської преси, звертають увагу на акцент про успіхи «національної політики українського уряду, що здійснює українізацію» [27, с. 301]. На цю духовну приманку «клонули» боротьбисти, на неї повелися і «поворотівці». Колишні діячі УНР повернулися в Україну не для розбудови власної держави, а для співпраці з радянською державою більшовицького типу. Вона була для них чужа. Напевно, мав рацію учений і політик В. Липинський, який писав до братів-хліборобів, що «всі мешканці України» не є «громадянством» поневолелим, а насамперед «громадянством недержавним», бо не «хоче її розвинути у собі» [14, с. 418]. Повернення «колишніх» не сколихнуло вже «осілих» в урядових кабінетах УСРР боротьбистів, не додало політичного імпульсу їхній діяльності, але посіяло чвари між кадровими чиновниками і новоприбулими. М. Грушевський приїхав на початку березня 1924 р., а 15 травня газета «Вісті ВУЦВК» опублікувала «Відозву до української радянської інтелігенції та всього радянського суспільства», яку, крім радянізованих письменників, кооператорів, підписали колишні опоненти більшовиків В. Мазуренко, М. Чечель, П. Христюк та ін. «Ми пішли працювати в радянські установи не на те, до чого закликає Винниченко – щоб вести в них розбрат, а на те, щоб боротися за диктатуру пролетаріату, підтримувати єдиний класовий фронт

робітників і селян і зміцнювати радвладу» [5]. Газета, але з посиланням на голову Раднаркому УСРР В. Чубаря, попередила, що компартія буде «розцінювати вас по вашій роботі». Академік С. Єфремов, який належав до активних діячів УНР, сприйняв «Відозву» з огидою, адже «протиституїрування – це така звичайна за наших часів річ» [8]. Отже, якщо порівнювати політичний союз боротьбистів з українськими більшовиками у березні 1920 р. та березневе повернення «колишніх» українських есерів у 1924 р., то не виникає відчуття весняного відродження. Фактично завершилася тривала операція системного і персонального поглинання політично-ідеологічного стрижня національно-визвольного змагання УНР та УСРР на території України. Українські діячі зазнали чергової поразки.

Упродовж другої половини 20-х років, окрім уже працюючих «колишніх» партійців, до урядових установ додалися новоявлені фахівці: нарком фінансів М. Полоз, співробітники Держплану та ВРНГ УСРР М. Чечель, Ю. і В. Мазуренко, М.Г. Левитський, В. Голубович, М. Шраг, П. Христюк. Вони представляли номенклатуру радянських установ, а свого часу – політичну еліту УНР. Обставини переміщення, нова ідеологічна ситуація і повсякденні спокуси вплинули на окремих діячів, які перетворилися на запопадливих цензорів (А. Хвиля), на борців з учорашніми соратниками по діяльності в УНР, провідників теорії і практики класової боротьби.

Висновки. У роки сталінських репресій відбулася остаточна «зачистка» політичного поля від колишніх представників українських партій. Вони стали жертвами власного вибору, фігурантами вигаданих судових процесів, в'язнями ГУЛАГу [26]. Можна виділити основні етапи системної боротьби більшовиків з українською політичною опозицією, які хронологічно є умовними: березень 1920 р. (поглинання партії боротьбистів), березень 1924 і до кінця 20-х років (ліквідація залишків «дрібнобуржуазних партій», залучення колишніх лідерів до співпраці у радянських установах, установлення контролю над ними та поступове їх «видавлювання» з відповідними ідеологічними ярликами «націонал-ухильників»). Наприкінці 20-х років у казематах ГПУ зникли Ю. Тютюнник, П.С. Чикаленко (син Є.Х. Чикаленка) [22], набрав обертів судовий процес «СВУ».

Список літератури:

1. Бриндак О.Б. Ліквідація більшовиками політичної опозиції та встановлення однопартійної системи в Україні в 20-ті роки ХХ століття. Одеса : Астропринт, 1998. 207 с.

2. Васильєв В.Ю. Політичне керівництво УРСР і СРСР: динаміка відносин «центр – субцентр влади» (1917–1938). Київ : Інститут історії України НАН України, 2014. 376 с.
3. Виговський М.Ю. Номенклатура системи освіти в УСРР 1920–1930-х років: соціальне походження, персональний склад та функції. Київ : Генеза, 2005. 308 с.
4. Винниченко й українська соціал-демократія / упоряд. та авт. передмови В.С. Лозицький. Київ : Парламент. вид-во, 2008. 280 с.
5. Відозва до української радянської інтелігенції та всього радянського суспільства. *Вісті ВУЦВК*. 1924. 18 травня.
6. Гринько Г. Плановые проблемы украинской экономики. *Плановое хозяйство*. 1926. № 6. С. 179–189.
7. Дорошко М.С. Номенклатура: керівна верхівка радянської України (1917–1938 рр.). Київ : Ніка-Центр, 2008. 368 с.
8. Єфремов С.О. Щоденники, 1923–1929. Київ : Газета «Рада», 1997. 848 с.
9. Касьянов Г.В. Українська інтелігенція 20–30-х років: соціальний портрет та історична доля. Київ, 1992. 175 с.
10. Кузьменко М.М. Науково-педагогічна інтелігенція в УСРР 20–30-х років: соціально-професійний статус та освітньо-культурний рівень. Донецьк, 2004. 455 с.
11. Кульчицький С.В. Володимир Винниченко: «Бути чесним із собою...». Київ : Парлам. вид-во, 2019. 512 с.
12. Латишева О.В. становлення і розвиток системи державного та кооперативного страхування в УРСР 20–30-х років ХХ століття (історичний аспект) : монографія. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2011. 352 с.
13. Лозицький В.С. Політбюро ЦК Компартії України: історія, особи, стосунки (1918–1991). Київ : Генеза, 2005. 368 с.
14. Липинський В. Листи до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму / ред. Яр. Пеленського. Київ, 1995.
15. Липинський В.В. Становлення і розвиток нової системи освіти в УСРР у 20-ті роки. Донецьк : ДГУ, 2000. 247 с.
16. Марочко В., Хілліг Г. Репресовані педагоги України: жертви політичного терору (1929–1941). Київ : Науковий світ, 2003. 302 с.
17. Мейс Д., Панчук М.І. Український національний комунізм. Трагічні ілюзії : монографія. Київ : ІНВП, 1997. 82 с.
18. Ряппо Я. Две системы просвещения (идеалистическая и материалистическая). *Путь просвещения*. 1922. № 1. С. 107–117.
19. Ряппо Я. Новый этап реформы педагогического образования. *Путь просвещения*. 1923. № 7–8. С. 20–34.
20. Солдатенко В.Ф. У пошуках соціальної й національної гармонії. Ескізи до історії українського комунізму.
21. Стоян Т.А. система політичної цензури в УРСР у 1920–1930 рр. : монографія. Київ : Академія праці та соціальних відносин ФПС України, 2010. 480 с.
22. Українська інтелігенція і влада: Зведення секретного відділу ДПУ УСРР 1927–1929 рр. / упоряд. В.М. Даниленко. Київ : Темпора, 2012. 756 с.
23. Фролов М.О. Компартійно-радянська еліта в УСРР (1917–1922 рр.): становлення і функціонування. Запоріжжя : Прем'єр, 2003. 448 с.
24. Фролов М.О. Компартійно-радянська еліта в Україні: особливості існування та функціонування в 1923 – 1928 рр. Запоріжжя, 2004. 800 с.
25. Четверта конференція Комуністичної партії (більшовиків) України 17–23 березня 1920 р. : стенограма. Київ : Альтернативи, 2003.
26. Шаповал Ю.І. Україна 20–50-х років: сторінки ненаписаної історії. Київ : Наукова думка, 1993. 349 с.
27. Шаповал Ю., Верба І.К. Михайло Грушевський: «Я сам прийшов до політики через історію...». Київ : Парлам. вид-во, 2018. 492 с.
28. Яблонський В.М. Державний центр УНР в екзилі: ідеї, боротьба, традиції (1921–1992 роки). Київ : ГНТ, 2020. 648 с.
29. Яблонський В.М. Діяльність Державного центру УНР в екзилі 1920–1992 рр. : автореф. дис. ... д.і.н. : 07.00.01 – історія України ; ПУ НАНУ. Київ, 2021. 37 с.

Vyhovskyi M.Yu. THE FIGURES OF «FORMER» UKRAINIAN PARTIES IN THE STATE INSTITUTIONS OF UKRAINIAN SOVIET SOCIALIST REPUBLIC IN 1920-1930'S: THE PRICE OF POLITICAL CHOICE

The article highlights historiographical assessments of the cooperation of Ukrainian parties' leaders with the Soviet authorities, i.e. with recent political opponents and enemies. It is indicated the quantitative and personal list of «former» members in educational, party and state authorities. Two crucial stages of the beginning of their cooperation are highlighted: March 1920 and March 1924. The elimination of the party of Ukrainian «Borotbists» and the return of the politician and scientist M. Hrushevsky to Ukraine meant defeat in the confrontation with the Bolsheviks. This circumstance was noticed by the Ukrainian political emigrants (V. Vynnychenko, E. Chykalenko, V. Lypynsky) and also academician S. Yefremov. Former UNR politicians came back to Ukraine to work in Soviet institutions, but not to spread the ideas of Ukrainian national statehood. The main field of struggle was Ukrainization. The hopes were reposed on it, but it turned out to be an ideological project of Bolsheviks. It is noted that in 1918-1921 the military-political occupation of Ukraine by Bolshevik Russia took place. The final establishment of Soviet power in Ukraine meant the elimination of the political, educational, humanitarian, and cooperative institutions of the UNR. Ukrainian parties lost influence on socio-political processes. An active and leading part of their members became the members of the CP(B)U and started to work in the state authorities of Soviet Ukraine. The political choice became dramatic and tragic for them.

Key words: *historiography, «former» Ukrainian parties, Borotbists, Esers (SRs), Bolsheviks, Ukraine, Soviet government, USSR (Ukrainian Soviet Socialist Republic), Ukrainian National Republic, Central Council of Ukraine, M. Hrushevsky, V. Vynnychenko, party and Soviet elite (nomenclature), political emigration, Ukrainization, «national bias».*